

Ю. В. Унтмоале,

аспірантка, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

ДЕРЖАВА ЯК ІНІЦІАТОР ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОРЯДКУ

Y. Untmoale,

Postgraduate student, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, Kiev

THE STATE AS THE INITIATOR OF A COMPETITIVE ORDER FORMATION

Досліджено сутність категорії "конкурентний порядок". Обґрунтовано доцільність формування відносин конкурентного порядку як підґрунтя модернізаційних перетворень у трансформаційній економіці. Розглянуто роль державної політики у становленні відносин конкурентного порядку в економіці України.

The paper examines the essence of the category "economic order". The necessity of forming competitive order relationships as the basis of modernization transformations in economy is proved. The role of public policy in the development of competitive order relationships in the economy of Ukraine is examined.

Ключові слова: держава, конкуренція, економічний порядок, конкурентний порядок, трансформаційна економіка, модернізація економіки.

Key words: state, competition, economic order, competitive order, transformational economy, modernization of economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У зв'язку з сучасними завданнями модернізаційних перетворень в Україні актуальність поглибленого дослідження механізмів упорядкування економічних процесів значно зростає, оскільки останнє є провідним напрямом забезпечення загального економічного порядку та соціально-економічного розвитку в цілому. З перебігом часу потреба у формуванні ефективного економічного порядку в країні стає все більш нагальною у контексті реалізації цілей європейської інтеграції України. Важливо відзначити, що досягнення ефективного конкурентного порядку в країні потребує врахування особливостей конфігурації, можливостей та обмежень суспільно-політичних владних відносин, що склалися на сучасному етапі. Як засвідчує європейський досвід, формування конкурентних порядків такої ефективності можливо досягти лише у разі поєднання виважених та обґрунтованих важелів державної політики з раціональним та кваліфікованим реагуванням на їхню дію з боку відповідних суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ

З'ясуванню сутності та форм конкурентного порядку присвячено роботи засновників теорії економічного порядку — В. Ойкена, В. Освальта, Ф. Лутца, В. Репке, Ф. Бема, А. Шюллера, Ф. Хайєка, А. Мізеса. На пострадянському науковому просторі інституційні засади розгортання економічного порядку в різних його аспектах досліджуються у працях В. Гутника, Р. Нуреева, В. Гейця, А. Гриценка, Т. Артьомової, В. Дементьева, А. Шаститко, Ю. Кузнецова, А. Скоробогатова, С. Ніколенка, І. Пінчук та інших авторів.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Досліджуючи проблеми модернізації сучасного соціально-економічного ладу в Україні важливо визначити коло сил, які будуть встановлювати і підтримувати конкурентний порядок, серед яких визначальне місце належить передусім державі. Провідне завдання формування конкурентного порядку становить визначення меж та орієнтирів узгодженості цілей, політики й дії: побудова такої системи конкурентного порядку, яка б перетворилася на достатньо міцний та потенційно гнучкий інструмент досягнення державою (суспільством) поставлених цілей, незважаючи на непередбачувані втручання зовнішніх сил.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Суспільна система, у якій ми всі діємо, в людській історії представляє органічну цілісність [2, с. 22], яка стати на шлях модернізації, зберігаючи лише мотивацію до одержання прибутку (на що в першу чергу орієнтована сучасна економіка), не може. У зв'язку з цим суспільство сформувало також інститут держави, що організує, згідно Р. Ієрінгу, соціально-примусову владу з метою захисту загальних інтересів суспільства [4]. При цьому в якості спільних інтересів суспільства, що підлягають захисту з боку держави, можуть виступати будь-які складові суспільного життя, тому що "...державна є продуктом розвитку суспільства..." [13, с. 17].

Суспільство модернізується й відповідним чином розвивається, оскільки поряд з економічним у ньому об'єктивно функціонує соціальний організм, який на відміну від першого, що формує насамперед потребу в одержанні доходу, генерує через соціальну складову розвиток так званих нематеріалізованих форм життєді-

Таблиця 1. Економічна свобода в Україні в 2013 році

Показник	Україна	У середньому у світі
Захист прав власності	30,0	43,4
Свобода від корупції	23,0	40,6
Податкова свобода	78,2	77,2
Державні витрати	29,4	61,1
Свобода підприємницької діяльності	47,6	64,6
Трудова свобода	49,9	60,6
Монетарна свобода	71,0	73,7
Торгівельна свобода	84,4	74,5
Інвестиційна свобода	20,0	52,2
Фінансова свобода	30,0	48,8

Джерело: складено за даними [16].

Економічна свобода — це ознака громадянського суспільства з розвинутою ринковою економікою. В Україні принципи економічної свободи та ефективної конкуренції неоднозначно сприймаються різними соціальними групами суспільства, не одержують адекватного відображення на рівні економічних, політичних та інших соціальних інститутів, самоцінності економічних свобод є взагалі невизначеною. У той же час конкуренцію та економічну свободу правомірно розглядати як механізм, здатний гармонізувати суб'єкта економічної діяльності з самим собою, з природою та суспільством. Конкурентна економічна поведінка в остаточному підсумку обумовлює добробут всього суспільства і її не варто обмежувати. Завдання держави у такій ситуації полягає у тому, щоб підтримати і захистити економічну свободу та підтримати конкуренцію.

Дієвою економічною політикою держави, узгодженою з економічним порядком у країні характеризувався інституційне середовище післявоєнної Німеччини. Саме там було запроваджено основи концепції конкурентного порядку у синтезі з концепцією соціального ринкового господарства, які і дозволили країні менш, ніж за десять років, відновити свій економічний потенціал і увійти в десятку найрозвинутіших країн світу. Особлива увага в обох цих концепціях приділялася ролі держави. Вихідним положенням такої політики стало положення про те, що економічне зростання завдяки доброякісній та вільній конкуренції є передумовою добробуту. Ідейними засади цього порядку було закладено дослідженнями представників лібералізму та ордолібералізму Фрайбургської школи. Особлива увага приділялась заходам державної економічної політики, які повинні були спрямовуватися проти будь-яких форм обмеження конкуренції і шляхом підтримуючих та стимулюючих конкуренцію функцій забезпечити існування ефективного інституційного середовища.

Аналізуючи історичні та національні особливості становлення господарських порядків слід відзначити внесок у розробку основ національної політичної економії засновника німецької історичної школи Ф. Ліста [7]. Відповідно до його підходу, дослідження економіки будь-якої країни не може ґрунтуватися тільки на загальних абстрактних економічних законах (оскільки кожна економічна система обумовлена історичним та інституціональними розвитком конкретної держави та суспільства), тому аналіз економічної політики повинен враховувати фактори специфічного національного розвитку. Відповідно до теорії Ф. Ліста, економічна система як національної, так і світової економіки має схильність до новоутворень, і їх дослідження повинне враховуватися у різних сферах господарювання.

З позицій концепції економічного порядку можна зробити висновок про те, що економічна система будь-якої країни з урахуванням її індивідуальної унікальності

яльності. В умовах, коли економізовані форми життєдіяльності суспільства вступають у глибоке протиріччя із соціальними складовими, а боротьба за прибуток сприяє руйнації природного середовища життєвого простору людини, стає нагальною проблема розвитку соціального організму суспільства. Її розв'язання здійснюється на шляху подолання соціального відторгнення й одночасного розширення можливостей соціального залучення, що стає можливим за умов активізації діяльності держави та її інститутів, які формують відповідну національну політику і закони щодо захисту прав людини та забезпечення її повноправної участі у суспільному житті. Реалізуючи таку політику, держава стає правомочною, виправдовуючи в такий спосіб своє існування [3, с. 5—6].

У часи соціально-економічних трансформацій у якості першочергових можливостей забезпечення соціального залучення виступають цінності самореалізації, самоорганізації та самоуправління, які ніби існують поза державою й саме для того, щоб мінімізувати участь колишньої держави в суспільному житті [15, с. 159]. Проте в Україні, як виявилось після двадцяти років ринкових трансформацій, такі можливості не було сформовано. Навпаки, цінності перехідного періоду часто набували потворні форми, від яких ще мають "відійти" як суспільство, так і держава. Держава не впоралася із труднощами перехідного періоду, наприклад, через свою слабкість або нерозвиненість. Але не тільки. Наприклад, сучасне суспільство навіть у високорозвинених країнах має ознаки так званого грошовоцентричного суспільства, де усі справи "обертаються навколо грошей", де людина піклується про гроші, нехтуючи навіть тим, що необхідно для самоповаги. Нехтуючи ціннісними підвалинами своєї людяності, ми руйнуємо нашу цілісність, а разом з тим й відносинами довіри у суспільстві. Це, у свою чергу, робить неможливим досягнення солідарності, яка необхідна для успішного протистояння незаконній владі [6]. Таке суспільство не в змозі протистояти несправедливості, гроші тут стають сильнішими за державу та руйнують суспільство через явище фінансизація. Кризові явища в економіці набувають системного характеру, а "лікування" від них здійснюється за допомогою тих же грошей, породжуючи ще більшу несправедливість, оскільки "грошовоцентризм породжується жадібністю та страхом" [6].

В Україні, як і в багатьох країнах світу, повинні вступати в силу нормовані відносини, що регламентуються особливостями цивілізаційного характеру та визначаються "писаними" і "неписаними" законами. Власне в цьому й полягають труднощі трансформаційного періоду, оскільки порушення і "писаних", і "неписаних" законів масові, особливо в сфері економіки, а значна частина навіть нормованих економічних відносин часто морально нелегітимна, що породжує суспільну незадоволеність і формує прагнення до масових порушень прав і свобод людини. Як наслідок, у країнах з суспільством, що трансформується, як правило, результатами змін скористалася незначна частина населення, що привласнила спільно накопичені об'єкти власності та забезпечила тим самим власне збагачення. В цьому проявляються протиріччя і єдність між державою та суспільством, адже, якщо в країні легальні дії не завжди відповідають закону, то моральна нелегітимність теж, як правило, розходиться з нормою закону. Проте основою має бути те, що прийняті в суспільстві норми й правила влада (держава) повинна реалізувати, спираючись на загальні цінності [3, с. 21].

За індексом економічної свободи в 2013 році з 185 країн Україна (46,3 бали) посідає 161 місце (табл. 1). Це лише на 0,2 процентних пункту вище, ніж у минулому році. Україна опинилась у групі "невільних" країн (менше ніж 50 балів) разом із Білоруссю, Ліберією, Чадом, Анголою, Республікою Чад, Узбекистаном, Туркменістаном, Іраном. Загальний бал України нижчий, ніж середні світові показники (рис. 1).

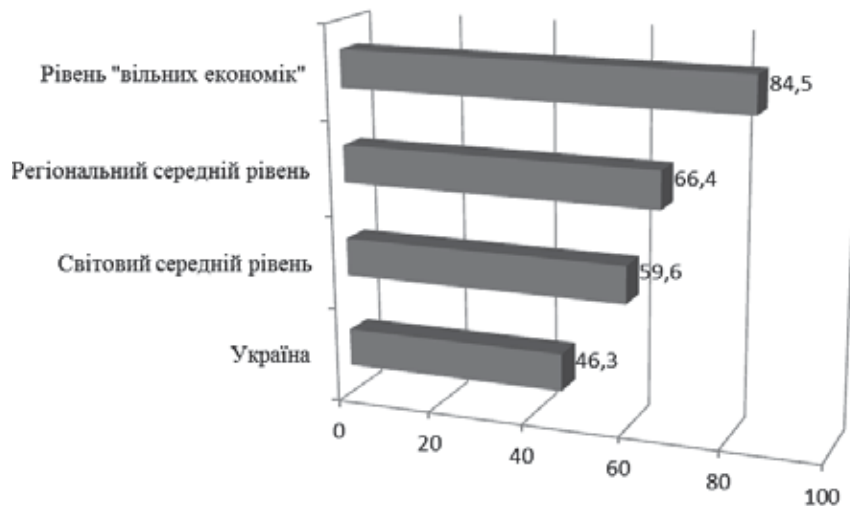

Рис. 1. Економічна свобода в Україні в 2013 році у порівнянні зі світовим рівнем

Джерело: побудовано за даними [16].

траєкторії розвитку прагне у своїй еволюції до однієї з форм господарського порядку, заснованого на різних домінуючих формах координації, що забезпечують оптимальну впорядкованість інституціональної структури для її суб'єктів. Отже, заходи державної економічної політики повинні узгоджуватися з тими можливостями та наслідками для економічного розвитку, які дають зміни інститутів у рамках еволюції економічного порядку, обумовленою історично сформованою індивідуальною траєкторією [5]. Неможливо скопіювати навіть найефективніший варіант розвитку цих процесів, щоб використати його в іншій країні, адже країни розрізняються за рівнем економічного розвитку, соціальними і національними умовами, історичними і культурними традиціями, механізмами впливу держави на економіку, інституційним середовищем.

Економічна система охоплює, по-перше, елементи господарювання, тобто природні та створені ресурси, а також людей в ролі виробників та споживачів; по-друге, економічні відносини, тобто процеси виробництва, розподілу і споживання в середині господарських структур та між ними; по-третє, господарський порядок чи організацію, яка конституюється на обов'язкових для господарського процесу правових норм та інституціональних правил. Обов'язкові правила, закріплені в Конституції, законодавчих та інших нормативних актах, утворюють господарську конституцію, яка разом з неписаними правилами, неформальними інститутами формує господарський порядок. Певна форма господарського порядку обумовлює способи господарської поведінки і відносин між економічними структурами, регламентує господарські процеси. Таким чином, економічна система поєднує господарський порядок і господарські процеси [1, с. 26].

Саме ордолібералізм прагне знайти оптимальний варіант таких умов, які формують економічний порядок — не стихійний, а свідомо і цілеспрямовано сформований і реалізований за допомогою державних заходів. Сюди відносяться конституційні, правові, організаційні правила, угоди, звичаї та норми. Цих умов дотримуються всі учасники господарського життя, а їхнє недотримання спричиняє соціальні та матеріальні санкції. Тим самим вони сприяють упорядкованості та сталості господарської діяльності при аналогічних і повторюваних ситуаціях, що виникають у результаті рішень ділових партнерів, і в такий спосіб сприяють стабільному і впевненому очікуванню відносно поведінки економічних суб'єктів. Унаслідок цього відносини стають менш складними та більш стабільними, виникає взаємна довіра, яка впорядковує господарське життя. Разом з тим система правил і регулюючих мір не тільки не повинна

стримувати ринок, але й не повинна протидіяти йому. Політика конкурентного порядку покликана координувати інтереси суб'єктів господарювання з метою зняття протиріч між індивідуальною поведінкою та суспільними інтересами [9].

Варто зазначити, що "класичного", загальновизнаного визначення терміну "господарський порядок" не існує. Порядок розуміється найчастіше як сукупність звичаїв, писаних (і затверджуваних, наприклад, у вигляді законів) і неписаних правил і норм поведінки, а також форм і механізмів, що забезпечують їхню реалізацію. Найбільше коротко порядок можна визначити як правила гри. Разом з тим порядок слід розглядати як нерозривну єдність правил, механізмів, що забезпечують їхнє дотримання, і форм діяльності суб'єктів, що діють за цими правилами. Категорія порядку може розглядатися як у правознавчій, так і в економічній площині, оскільки лежить на їхньому перетині. Часто порядок розуміється як система кодифікованих юридичних норм. З античних часів вона означала стан, що відповідає суті людини та суті речей, відповідність і рівновагу, а в середні віки (точніше, у період раннього Ренесансу) одержала поширення ідея "ордо" (ordo), що означала сутнісний порядок, або "осмислене поєднання різноманіття в ціле".

М. Вебер, наприклад, визначав порядок як розподіл фактичних прав розпоряджатися благами та економічними послугами, що виникли на основі угод як спосіб балансування інтересів, а також той спосіб, яким ці блага та послуги в силу фактичного та заснованого на згоді розподілу даних прав осмислено використовуються в дійсності, ми називаємо "господарським порядком".

У тлумачному словнику В. Даля порядок визначається як "правильний устрій, дотримання стрункості, черговий хід справ, визначене розташування речей". Протилежністю порядку є безладдя, хаос. Порядок покликаний спростити, раціоналізувати взаємодію між індивідами, задати певний вектор дій, алгоритм елементів системи.

За К.С. Пігровим, порядок — це деяка стійка система відносин, "яка припускає певну відповідність елементів по відношенню один до одного, окремого елемента стосовно цілого та цілого стосовно елементів". Тобто порядок утворюється в результаті взаємодії елементів, які підкоряються певним правилам, законам, і щодо цього відповідають один одному. Господарський порядок покликаний забезпечувати стабільність економічної системи, обмежуючи рамки дій її елементів. Отже, порядок можна визначити як систему відносин між елементами в процесі їх взаємодії, яка обмежує рамки їх дій і вимагає відповідності їх один одному в процесі підпорядкування нормам і правилам.

За А. Шюллером, господарський порядок є комбінацією різних форм, які встановлюють рамки можливостей використання людьми обмежених благ. Він взаємопов'язаний з людьми, їх інтересами, перевагами, здібностями і ресурсами, а також з політичним устроєм і в цій якості розглядається як фундамент для визначення ключових властивостей і характеру економічної системи. Економічна система при цьому виявляється вбудованою в певні духовно-культурні, правові і політичні структури і разом з цими частковими порядками утворює соціальне життя [1, с. 13]

Більш розширеним є тлумачення порядку Ф. Хайєком [12] як не тільки правового, але й інституціонального: до порядку включаються також інституційні взаємозв'язки між елементами економічної і суспільної системи, що виникають у ході застосування правових норм. Під порядком Ф. Хайєк розуміє стан, який надає індивідам можливість формувати надійні очікування відносно поведінки інших і тому вступати в взаємно надійні відносини, пов'язані з цією поведінкою. Порядок спільного життя людей припускає, іншими словами, певну регулярність дій і тим самим існування і виконання загальних правил.

В. Ойкен та його послідовники розуміли господарський порядок не як правову систему чи навіть інституціональні правила, а як сукупність форм, у яких відбувалося й відбувається регулювання повсякденного господарського процесу у конкретному місці й часі. Тому господарський порядок можна розглядати як єдність системи економічного регулювання та форм господарювання, і при такому розумінні він має вже не стільки юридичний, скільки економічний зміст. Іншими словами, господарський порядок — це не тільки форми регулювання, але й створювані ним форми господарювання, що утворюють певну, тобто конкретну економічну систему.

Отже, порядок — це встановлені, прийняті та раціонально поєднані в єдине ціле типові правові та економічні норми, явища, звичаї, умови поведінки суб'єктів господарювання в конкретній соціально-економічній системі. І оскільки ми розглядаємо порядок у межах економічної системи, то суб'єктами взаємодії тут виступають держава, підприємства, домашні господарства, банки тощо. Упорядкування відносин між цими суб'єктами відбувається на основі певних правил та обмежень економічної політики. Інституціональні обмеження накладають відбиток на узгодженість дій між господарськими суб'єктами, конститууючи таким чином, певний порядок відносин між ними. Тобто, господарський порядок є системою відносин між економічними суб'єктами із приводу чинної реалізації правил, норм, внутрішніх і зовнішніх обмежень.

Раціональний "господарський лад" В. Ойкен визначає як оптимальну комбінацію обох типів господарства, підкреслюючи, що історія розвитку суспільства завжди супроводжувалась пошуком господарського ладу, який найбільшою мірою відповідав би природній суті людей та явищ, тобто встановлював порядок, котрий забезпечував би справедливість та економічну рівновагу. На думку В. Ойкена, вирішення проблеми оптимального поєднання форм двох "ідеальних типів" має взяти на себе держава, яка може впливати на економіку та соціальну сферу, перерозподіляючи суспільний продукт у тих, звичайно, межах, що не призводять до порушення економічної рівноваги. Головним завданням такої діяльності держави є забезпечення оптимального поєднання переваг двох різних типів господарств в єдину економічну систему. Втручання держави при цьому не може бути мінімальним, а навпаки, воно має бути визначальним, адже необхідний економічний порядок може встановити лише сильна держава.

За В. Ойкеном, економічний порядок — це сукупність форм, в яких здійснюється регулювання повсякденного економічного процесу, рамкові умови

господарювання, тобто сукупність інститутів, що надають інформацію, необхідну для прийняття рішень та діяльності економічних суб'єктів (тобто інформацію про стан ринків, правовий порядок, рівень знань, стан техніки та ін.) [10]. Структура цих правил (рамкових умов) в економічній теорії трактується з урахуванням меж регулювання, періоду та закономірностей поведінки суб'єктів господарювання у межах того чи іншого суспільства. Реалізація заходів державної економічної політики повинна узгоджуватися з умовою стабільності в процесі еволюції економічного порядку. Існуючі в тому чи іншому господарському порядку, інститути формують структуру правил і стимулів, які дозволяють економічним суб'єктам розширювати рамки індивідуальної дії. Більшість інститутів так чи інакше пов'язані з економічною політикою держави та найчастіше створюються державою. Впорядкованість процесу розвитку інститутів і є визначальною рисою економічного порядку [5].

Суттєвий вплив на формування як порядку, так і процесів здійснює їх взаємозалежність з іншими частковими соціальними системами, особливо з політичною системою. Політична конституція і рішення в рамках політичного порядку визначають можливості формування господарського порядку, а здійснювана тим чи іншим чином політика регулювання господарських процесів впливає на хід господарського життя та її результати. В цілому утворюється системний зв'язок.

Для розуміння закономірностей формування та розвитку будь-якого економічного порядку є корисним розуміння ролі та механізмів реалізації державної економічної політики. Теорія економічного порядку повинна також ураховувати неоднорідність механізмів економічної координації, що властива більшості сучасних суспільств. Як правило, держава виступає головним регулятором економічних відносин і формує найважливіші правила й складові організаційні форми, які приймаються функціонуючими господарюючими суб'єктами [5]. Заходи економічної політики найчастіше впливають на зміни таких правил, тому ті чи інші організаційні форми є функцією від заходів державної регуляторної політики. Отже, інституціональні та організаційні складові економічного порядку доцільно розглядати через призму державної економічної політики.

Конкурентний порядок — це форма ринкового господарства, при якому рамкові умови конкуренції активно створюються державою, з метою досягнення максимально можливого ступеня інтенсивності конкуренції й одночасного обмеження всіх факторів, які можуть викривляти конкурентні умови, тобто це ідеальний розподіл системи влади в суспільстві, коли всі добровільно підпорядковуються ціні рівноваги.

При підтримці умов конкурентного порядку держава, як і раніше, має діяти як монополіст, але в сфері регулювання та надання суспільних благ вона постає конкуруючим суб'єктом. Ринкова економіка зовсім не означає анархії та безладу в господарському житті та економічній системі; вона засновується на конкуренції, яка в остаточному підсумку приносить вигоду. Найкращими угодами є такі, які не обмежуються тільки одним днем, а забезпечують прибуток протягом довгострокового періоду. Відповідальність підприємця полягає в тому, щоб переконати своїх ділових партнерів у взаємній вигідності угоди. Тільки ринкова економіка надає механізми, які не допускають розтрачання природних ресурсів. Із цього погляду вона є економічною моделлю, що відповідає етичним вимірам, тому що піклується про збереження життєвих основ усього людства.

Конкурентний порядок повинен формуватися на реалізації принципів повної конкуренції, тобто за таких умов, коли безліч продавців протистоїть безлічі покупців, і жоден з них не в змозі диктувати чи впливати на ринкову ціну, тобто це існування системи макси-

мально можливого розподілу економічної влади, коли всі суб'єкти господарювання добровільно підпорядковуються ціні рівноваги. Найбільш сприятливі умови господарської діяльності не можуть виникнути спонтанно (хоча і зовсім заперечують зародження окремих елементів у процесі вільного ринкового обміну, конкуренції та самостійній ініціативній активності суб'єктів господарювання також неможна), для цього необхідним є надінститут, що в змозі упорядкувати, зафіксувати та надалі підтримувати дотримання правил та норм у суспільстві, і таким інститутом має стати держава.

Можна виділити певні принципи, за допомогою яких держава зможе функціонувати в якості сили, що встановлює конкурентний порядок: по-перше, політика держави повинна бути націлена на те, щоб розпустити економічні владні групи або обмежити їх функції; по-друге, політико-економічна діяльність держави має націлюватися на створення форм економічного порядку, а не на регулювання економічного процесу; по-третє, необхідною є деконцентрація економічної влади; по-четверте, розвиток результативної конкуренції (в цій конкуренції виграє не просто найсильніший, нечесний або той, хто має виняткові привілеї, а той хто найкращим чином задовольняє попит споживачів, забезпечуючи найкраще співвідношення затрат та результату) [11, с. 445]. Хоча сучасна держава і не є достатньою силою, що встановлює порядок, вона могла б стати нею. Однією з передумов цього є наявність чітко визначеної економічної політики конкурентного порядку.

Держава як головне керівне утворення інституту суспільства за допомогою норм права покликана направляти й організувати загальну діяльність людей і соціальних груп, захищаючи права та інтереси громадян і орієнтуючись на задоволення насамперед суспільних, а не існуючих у суспільстві індивідуальних або групових інтересів [3, с. 28]. Державна політика повинна одночасно застосовувати комплекс визначених механізмів, за допомогою яких можливе встановлення та підтримання конкурентного порядку: недоторканість приватної власності, дієздатна система цін, стабільність грошового обігу та національної валюти, відкритість ринків, свобода укладання угод (крім тих, які стосуються обмеження конкуренції), повна відповідальність економічних суб'єктів за прийняті рішення, стабільність економічної політики.

Якщо виходить з того, що громадяни країни, що об'єднані спільними інтересами для здійснення господарської діяльності, одночасно є й учасниками громадських установ, що формують громадянське суспільство, то держава як інститут виступає органом влади для реалізації покладених на нього людьми функцій управління та регулювання, у тому числі і економічної сфери життя суспільства. Однак це не єдина сила, яка здатна управляти та регулювати господарську діяльність. Значну частину функцій управління виконують різноманітні господарські товариства та об'єднання; вирішуючи певні завдання, вони вступають у відносини, які часто не регламентуються ні в суспільстві, ні в державі. Причому певний рівень розвитку суспільних та економічних інститутів може породжувати такий ступінь їх концентрації, коли вони стають могутніші ніж держава, і тоді народжується ще один різновид протиріч, оскільки діяльність таких об'єднань часто не контролюється законом, без якого, як відомо, неможливі громадянські свободи, або ж вони, будучи могутніші ніж держава, можуть вільно обходити закони й, крім того, підштовхувати до прийняття тих чи інших рішень або безпосередньо впливати на них.

Суспільні сили та їх інтереси в державі часто бувають роз'єднані, проте вони потребують більш-менш сильного впливу на "порядок", тим більше що стан справ і відносин між суспільними силами і державою може принципово змінюватися в часі. Ступінь же ком-

прмісу їх відносин визначається рівнем напруженості (або консенсусу) у суспільстві, що однозначно впливає на його економічний базис. Не випадково сьогодні для характеристики стану справ в економіці та суспільстві використовується індекс людського розвитку — для оцінок суспільного характеру, таких, наприклад, як рівень освіти населення й т.д., що, власне, є результатом скоріше суспільного, а не економічного розвитку [3, с. 43].

Факторами, що обумовлюють зниження виробничих можливостей суспільства є недосконале інституційне середовище: слабкість формальних інститутів (недосконале законодавство, нескоординована робота різних гілок влади, відсутність дієвої політичної конкуренції, низька якість соціальних програм, переважання неформальних домовленостей та норм поведінки над законодавчо визначеними правилами гри), недосконалість неформальних інститутів (низький рівень громадянської культури і розвитку людського капіталу, несформованість феномену соціальної відповідальності бізнесу та влади, недовіра та неповага до державних органів влади суб'єктів господарювання, відсутність консенсусу між політиками, вченими та підприємницькими структурами в частині вирішення питань розвитку суспільства, наявність інституційних пасток (рентоорієнтована поведінка, корупція, тінізація економіки, бартерні операції, ухилення від сплати податків, адміністративні бар'єри та ін.), неадекватність існуючих інститутів сучасним умовам господарювання. Інституційна структура є визначальною складовою конкурентного порядку. На сучасному етапі розвитку інституційної структури, яка характеризується якістю державних та приватних інститутів, є найслабшим місцем упорядкування економічної системи України, що дозволяє зробити висновок про існування неефективного та недієвого економічного порядку. Реформування існуючого порядку до ефективного конкурентного порядку в Україні повинно бути спрямовано на:

- формування та підтримання ефективного конкурентного середовища, попередження утворення монополітичних утворень, введення прозорого механізму державного захисту та сприяння конкуренції, створення умов для стабільного господарського розвитку;

- посилення гарантій прав особистої безпеки;
- зниження рівня корупції та бюрократії в державі;
- покращення ефективності корпоративного управління та запровадження норм соціальної відповідальності до практики ведення підприємницької діяльності й політичної влади.

У сучасному світі ринкові сили і держава утворюють дві опори, два крила, без яких поступальний рух суспільства є неможливим. Питання про пріоритетність чи верховенство їх є некоректним, оскільки і держава, і ринок виконують свої специфічні функції, які замінити ніхто не може і без яких досягти збалансованого розвитку неможливо. Суспільний розвиток на сучасному етапі виходить далеко за межі ринкових законів організації економічного життя, а частка суспільних благ, виробництво, розподіл, обмін і споживання яких не може регулюватися суто ринковими принципами, невинно зростає [8, с. 10]. Гармонізація функцій держави і ринку за допомогою встановлення конкурентного порядку є ключем до вирішення багатьох економічно важливих проблем.

ВИСНОВКИ

Світовий досвід свідчить про те, що держава є провідним інституційним суб'єктом господарювання, а характер її взаємодії з іншими суб'єктами ринку визначає напрям соціально-економічного розвитку країни. Ідеї ордолібералізму є досить актуальними для пострадянських країн, оскільки вони були сформовані в умовах тоталітарного устрою та панування владних

угруповань, які спотворювали конкуренцію. Незважаючи на те, що в післявоєнній трансформації в Західній Німеччині ідея конкурентного порядку реалізувалася лише частково, фрагментарно, вона сприяла формуванню концепції соціального ринкового господарства, що і дозволило вийти Німеччині з тяжкої кризи того періоду. Для України, де ще чітко не визначена система модернізаційних змін, формування конкурентного порядку має першочергове значення. Але на сьогодні складність становлення такого конкурентного порядку полягає в тому, що він повинен вписуватися в економічні реалії ХХІ століття і стати підґрунтям якісного прориву. Потребують врахування й інші умови: глобальні виклики, внутрішньополітичні проблеми, а також готовність до раціонального реагування всіх суб'єктів господарювання.

Історія економічних відносин свідчить про активний опір розширенню конкуренції з боку монополістичних утворень та бюрократії. Конкурентний порядок позбавляє економічної влади, тому реакція протесту проти конкуренції знаходить у суспільстві достатньо широке поширення. Бюрократія не може відмінити приватну власність, але вона здатна знищити конкурентний порядок у суспільстві. Сучасна держава не є силою, що здатна відстоювати конкурентний економічний порядок і обмежити функції владних угруповань, перешкоджати поширенню егоїзму та свавілля бюрократії. Тому, найважливішою передумовою успішного втілення ідеї державної політики модернізації у тому вигляді, як її визначають та обстоюють провідні вітчизняні науковці, є формування та закріплення в економіці України засад конкурентного порядку. Для цього необхідною є сила, яка здатна зафіксувати і підтримувати дотримання правил гри на ринку. Такою силою може і повинна стати лише держава. Гарантом конкурентного порядку має бути держава, яка покликана сформувати відносини партнерства, прогнозованості, відкритості в країні.

Література:

1. Анализ экономических систем: основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономики / Под. общ. ред. А. Шюллера и Х.-Г. Крюсельберга. — М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2006. — 346 с.
2. Валлерстайн І. Модернізація: мир краху її / І. Валлерстайн // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2008. — № 2. — С. 22.
3. Геєц В.М. Общество, государство и экономика: единство и противоречия. — М.: Институт экономики РАН, 2012. — 66 с.
4. Иеринг Р. Цель в праве. — СПб. — 1881.
5. Качан С. М. Інституційні складові економічного порядку: формування та сучасний стан / С. М. Качан // Наукові праці Донецького національного технічного університету. — 2009. — № 36.1. — С. 52—57.
6. Левін Б. Одержимість грошима вбиває нас / Б. Левін // Економічна правда [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2012/03/20/319005/>
7. Лист Ф. Национальная система политической экономики. — М.: Издательство "Европа", 2005. — 411 с.
8. Новый курс: реформы в Украине. 2010—2015. Национальная доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с.
9. Ойкен В. Основные принципы экономической политики: пер. с нем. / Общ. ред. Л.И. Цедилина и К. Херрманн-Пиллата, вступ. сл. О.Р. Лациса. — М.: "Прогресс", 1995. — 496 с.
10. Ойкен В. Основы национальной экономики: Пер. с нем. / Общ. ред. В.С. Автономова, В.П. Гутника, К. Херрманн-Пиллата. — М.: Экономика, 1996. — 351 с.
11. Теория хозяйственного порядка: "Фрайбургская школа" и немецкий неолитерализм: Пер. с нем. / Состав-

ление, предисловие и общ. ред. В. Гутника. — М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2002. — 482 с.

12. Хайек Ф.А. Смысл конкуренции / Индивидуализм и экономический порядок. — М.: Изограф, 2001. — 317 с.
13. Шамхалов Ф. Государство и экономика. — М.: Экономика, 2005.
14. Шаститко А. Неоавстрийский подход к исследованию проблем конкуренции и антимонопольной политики. — М.: ТЕИС, 2008. — 421 с.
15. Яницкий О. Перестройка и общественные движения / О. Яницкий // Свободная мысль. — 2007. — № 9. — С. 158—173.
16. Рейтинг економічно вільних країн за 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx>

References:

1. Shiuller, A. and Kriussel'berh, Kh.-H. (2006), Analiz ekonomichnykh system: osnovni poniattia teorii hospodars'koho poriadku i politychnoi ekonomiyi [Grundbegriffe zur Ordnungstheorie und Politischen Okonomik], CJSC "Publisher "Economy", Moscow, Russia.
2. Vallerstajin, I. (2008), "Modernization: the collapse of her world", Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh, vol. 2, pp. 22.
3. Geetc, V.M. (2012), Obschestvo, hosudarstvo y ekonomyka: edynstvo y protyvorechiya [Society, State, and Economy: Unity and Contradictions], RAS Institute of Economy, Moscow, Russia.
4. Iering, R. (1881), Cel' v prave [The Goal of the Right], Moscow, Russia.
5. Kachan, S.M. (2009), "Institutional constituents of economic order: forming and modern state", Scientific Papers of Donetsk National Technical University, vol. 36.1, pp. 52—57.
6. Levin, B. (2012), "The obsession with money killing us", Economic Truth, [Online], available at: <http://www.epravda.com.ua/columns/2012/03/20/319005/> (Accessed 31 Aug 2013).
7. List, F. (2005), Natsional'na sistema politychnoi ekonomii [The National System of Political Economy], Publisher of "Europe", Moscow, Russia.
8. Geetc, V.M. (2010), Novyj kurs: reformy v Ukraini. 2010—2015. Natsional'na dopovid' [New Course: Reform in Ukraine. 2010—2015. National Report], SPC VNLU, Kyiv, Ukraine.
9. Levin, B. (1995), Osnovni pryntsypy ekonomichnoi polityky [Basic Principles of Economic Policy], "Progress", Moscow, Russia.
10. Eucken, W. (1996), Osnovy natsional'noi ekonomii [The Basis of National Economy], "Economy", Moscow, Russia.
11. Gutnik, V. (2002), Teoriia hospodars'koho poriadku: "Frajburz'koho shkola" ta nimets'kyj neoliteralizm [The Theory of Economic Order, "Freiburg School" and the German Neoliberalism], CJSC "Publishing "Economy", Moscow, Russia.
12. Hayek, F.A. (2001), Indyvidualizm ta ekonomichnyj poriadok [Individualism and Economic Order], Yzohraf, Moscow, Russia.
13. Shamkhalov, F. (2005), Derzhava i ekonomika [State and Economy], "Economy", Moscow, Russia.
14. Shastitko, A. (2008), Nеоavstrijskoj pidkhdid do doslidzhennia problem konkurentsii ta antymonopol'noi polityky [Neoavstriysky Approach to the Study of the Problems of Competition and Antitrust Policy], TEIS Moscow, Russia.
15. Yanyts'kyj, O. (2007), "Restructuring and Social Movements", Free Thought, vol. 9, pp. 158—173.
16. Index of Economic Freedom 2013 [Online], available at: <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx> (Accessed 31 Aug 2013).

Стаття надійшла до редакції 13.09.2013 р.